

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMAN CEMAL KAYGILI'NIN ÇİNGENELER VE AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN ÇİNGENE
ROMANLARI IŞIĞINDA OSMANLI TOPLUMUNDAKİ ÇİNGENELERİN YAZINSAL METİNLERE
AKSİ

THE REFLECTION TO THE GYPSIES IN OTTOMAN SOCIETY IN THE LIGHT OF ÇİNGENELER BY
OSMAN CEMAL KAYGILI AND ÇİNGENE BY AHMET MİDHAT EFENDİ

Sevim GÜLDÜRMEZ*

Öz

Osman Cemal Kaygılı'nın "Çingeneler" romanı teknik açıdan bazı aksaklıkları içinde barındırmasına rağmen bir devri ve o devrin içinde yetişen insanları anlatma noktasından oldukça önemlidir. Bilhassa Osmanlı toplumunun bir parçasını teşkil eden Çingenelerin yaşayışlarını, geleneklerini, mûsîkî zevklerini ve dönemin İstanbul'unun Çingene yaşamına akseden yüzünü bir bütün olarak okuyucusuna aktarması romanın ayrıca sosyolojik bir değer ihtiva etmesini de sağlamıştır.

Aynı zamanda Ahmet Midhat Efendi'nin "Çingene" romanı da pek çok yönden Osman Cemal Kaygılı'nın adı geçen romanıyla benzerlikler göstermekle birlikte dönemin insanının Çingenelere bakışı ve bu bakışın nasıl olması gerektiği ile ilgili görüşlere yer vermek bakımından da oldukça ehemmiyetlidir. Ahmet Midhat Efendi, birçok romanında gösterdiği hâce-i evvel misyonunu burada da sürdürerek okuyucusuna, gidişatın istediği yönde değerlendirilmesi hususunda telkinlerde bulunur ve nihayetinde toplumun Çingenelere olan yaklaşımını tamir etme anlayışıyla bir olay örgüsü teşkil eder.

Bu çalışmada adı geçen iki romandan hareketle Osmanlı dönemindeki Çingenelerin konumu incelenecek, onların yazınsal metinlerde aldığı yer ve dönem insanının onlara karşı olan bakışı tespit edilecek ve yazarlarımızın romanlarda bu bakışı değiştirme çabaları ortaya konarak edebiyat ve toplum ilişkisi bu nokta-i nazardan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat Efendi, Osman Cemal Kaygılı, Çingene.

Abstract

Although there are some inconveniences in the technical way inside of "Çingeneler" novel by Osman Cemal Kaygılı, it is quite important that it has some particular period and some people inside. Especially, the way of living, traditions, musical styles of Gypsies and in İstanbul's that period is showing themselves as whole way to the reader in a sociological way.

At the same time "Çingene" novel by Ahmet Midhat Efendi shows some resemblances with the "Çingeneler" by Osman Cemal Kaygılı and it is very important about showing the outlook on Gypsies from the people of that period. Ahmet Midhat Efendi set the tone in this novel too, as he does in the other novels of his as well and here also inculcates the reader about approaching to the Gypsies.

In this study, from those two novels which are forementioned will be examined in the period of Ottoman, will be indicated how the people of that period see the Gypsies according to literary compositions. In terms of literary and society relations, efforts about changing this view by authors will be evaluated.

Keywords: Ahmet Midhat Efendi, Osman Cemal Kaygılı, Gypsy.

I. Ahmet Midhat Efendi'nin Çingene Romanı

Ahmet Midhat Efendi'nin *Çingene* romanı, Şems Hikmet isimli genç bir İstanbul beyefendisinin Kâğıthane'de görüp ilgi duymaya başladığı Ziba isimli Çingene kızını kendi himayesi altına alarak eğitimini üstlenmesi ve onu yaşadığı toplumun yadırgamayacağı hâle getirmesi hadiselerinden mürekkeptir. Fikir yönü kuvvetli olan bu roman, tıpkı Osman Cemal Kaygılı'nın romanı gibi devrin insanların "Çingene" olarak isimlendirilen kesimini anlatması, onlarla ilgili ziyadesiyle malumat vermesi, toplumun onlara karşı olan yaklaşımını ifade etmesi ve romanın tezi olan eğitimin sebep olacağı değişim konusundaki fikirleri sunması bakımından ehemmiyetlidir fakat bu noktada önemli bir husus vardır ki eğitim meselesinde vurgulanmak istenen bilhassa bir Çingene kızının adab-ı muaşeret kurallarını tatbik etmesiyle yahut bir müzik aleti çalmaya aşinalık kazanmasıyla toplumun memnuniyetle kucak açacağı bir insan modeli meydana getirmek değildir. Bir etnik kökenden ziyade Ahmet Midhat Efendi'nin toplumun bütün fertlerine karşı bakışı budur, bilhassa kadınların eğitimi hususunu oldukça önemser ki Felâton Bey İle Râkım Efendi'nin Canan'ı da aynı süreçlerden geçtikten sonra Râkım Efendi ile bir izdivaç gerçekleştirir. (Ahmet Midhat, 2006) Yani Ahmet Midhat Efendi, kahramanlarını alır ve onları istediği seviyeye ulaştırdıktan sonra topluma tam manasıyla dahil eder. *Çingene* romanının genç Çingene kızı Ziba da yine aynı şekilde Ahmet Midhat'ın süzgecinden ve belirli merhalelerden geçerek kabul görür.

Tüm bunların dışında Ahmet Midhat'ın romanda okurunu yönlendirme misyonunu üstlenmesi, karisine meselelerin gidişatı noktasında bir düşünme sahası bırakmamasına sebep olur, bu da Çingenelere

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sevimguldurmez@gmail.com

karşı olan bakışın seyrini belirli aşamalardan geçirerek düzeltme anlayışından kaynaklanmaktadır. Zira Ahmet Midhat Efendi, romanını toplumun aksak olan bir yönünü düzeltmeye adanmıştır.

a. Toplum Nazarında Çingenerler

Ahmet Midhat'ın romanında halk nazarında Çingenerlere karşı menfi bir görüş hâkimdir ve romanda seçilen kahramanlar, içinde buldukları çevrenin fikirlerini ifade etme noktasında bir mümessil konumundadır. Fakat roman kişilerinin genel manada sahip oldukları bu olumsuz fikirlerin karşısına Ahmet Midhat Efendi, Şems Hikmet Bey'i koyarak Ziba'yı Çingene kız tipinden ideal bir İstanbul hanımına çevirmeye çalışır ve toplumun onu kabul edişini ise Şems Hikmet Bey'in ölümü hadisesi ile gerçekleştirir.

Şems Hikmet Bey, Çingene şarkılarının dinlenmeyeceğine dair fikirlere sahip olduğundan Ziba ile ilk kez karşılaştığı Kâğıthane'de, onun şarkı söyleme teklifine pek sıcak bakmaz. Buna rağmen şarkı söylenir ve hemen ardından yazar, şu yorumu yapar:

"...kendilerine henüz bir teklifte bulunmaksızın, bir emir verilmeksizin beş Çingene karısı birden el çırparak şarkı okumaya başladılar ki o şarkının güftesini buraya yazsak, basın yayın memurları mutlaka kaldırırlar idi. Zira buraya kadar başı açık rezaletleri Kâğıthane gibi yerlerde ciddiye almaya bir şey denilmez ise de kâğıt üzerinde kaleme almaya her şey denilir." (Ahmet Midhat, 2012: 19)

Şems Hikmet Bey takımı yalnızca Ziba'dan şarkı söylemesini ister fakat orada bulunan diğer Çingene ahalisi de meseleye dahil olmaya devam eder. Bu hadise üzerine yazarın yaptığı yorum, Çingenerlerin topluma akseden bir yüzünü göstermesi bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir:

"Çalgıyla beraber şarkıyı yalnız Ziba'nın okuması istenip, diğer Çingenerlerin karışmaması bin defa tembih olduğu hâlde Çingenerler tembih dinler mahlûklardan olmadıklarını söz dinlememekle gösteriyorlardı. Hatta en çirkin bir karı yasağa kızarak dedi ki:

- Galiba biz Ziba kadar güzel olmadığımız için bize söyletmiyorsunuz!

Çingelik bu ya! Artık bu kadar edepsizliği hoş görmelidir." (Ahmet Midhat, 2012: 20)

Görür görmez Ziba'daki Çingene olmak dışındaki hususiyetlere hayran olan Şems Hikmet Bey, bu vakitten sonra onu bırakmaz ve ilk karşılaşmanın hemen ertesi günü Kâğıthane'ye onu beklemeye gider fakat bu durumun verdiği suçluluk duygusundan mürekkep bir Çingene kızını bekliyor olmasından dolayı kendini ayıplar. (Ahmet Midhat, 2012: 23) Eğer beklenen bir Çingene kızı olmasaydı Şems Hikmet Bey, aynı şekilde bir tepki göstermeyecekti fakat yaşayış tarzları sebebiyle insanlardan uzak kalan ve bu yüzden topluma yabancılaşan, kendine has hayatlarını devam ettiren Çingenerlerin daha sonra herhangi bir nedenden dolayı içine karışmaya çalıştığı toplum tarafından bir tepki ile karşılanması sonucunda oluşan bu algı, romanın bütün şahısları üzerinden akis bulur.

Şems Hikmet Bey, Selimcan ile olan bir konuşmasında Selimcan'ın Çingenerlere dair pek olumlu olmayan şeyler söylemesi üzerine, Çingenerlere aşağılayıcı bir şekilde bakılmasına karşı çıkarak onların da nihayetinde insan olduğunu ifade eder. (Ahmet Midhat, 2012: 29) Selimcan ise hemen Şems Hikmet Bey'e cevap verir ve yazar burada Selimcan'ın yanıtıyla Çingenerlere dair toplumun belirli bir kesiminin nokta-i nazarını sunmuş olur:

"Güzel ama insan diye medeni değerleri mükemmel olan mahlûka denilir. Yaban adamına insan denilmeyeceği gibi derecesi yabanîlikle medenilik arasında bulunan halka hakiki insan adını tamamen veremeyiz." (Ahmet Midhat, 2012: 29)

Eşikte kalan bir halk olarak görülen Çingenerler hakkındaki fikirler bunlarla sınırlı kalmaz, bir Çingene kızına aşık olunamayacağı da söylenir ve bu sebeple Şems Hikmet Bey ailesinin Ziba'yı kabul etmeyeceğini düşünür yani genç bir adamın hayallerinin önüne aşık olduğu kızın bir Çingene oluşu set çekmeye kâfi gelir.

Şems Hikmet Bey, keman öğrenmesi için Ziba'ya ders aldirmaya başlar ve Şems Hikmet Bey'in ricasını kıramayan Davut Bey, bu durumdan pek de memnun olmaz. Yazar bunun üzerine şu yorumu yapar:

"Fakat şu hakikati de itiraftan geri durmamalıdır ki eğer kızın aslı Çingene olmasa, mesela bir Ermeni kızı olsa da bu yılıklıkları etseydi, mutlaka Davut Bey'in gözüne bu kadar batmazdı." (Ahmet Midhat, 2012: 62)

Tüm bunlara karşılık Şems Hikmet Bey de herhangi bir uygunsuz davranışta yahut para israfında bulunmaz. Mesele Ziba'nın adab-ı muâşerete mugayir davranmasında ya da Şems Hikmet Bey'in hâl ve hareketlerinde değildir, bütün mesele Ziba'nın Çingene olmasında yani sahip olduğu köklerde. Bu sebeple yalnızca Şems Hikmet Bey'in annesi değil, bütün ailesi Ziba ile herhangi bir münasebet kurmasına karşı çıkar, eniştesi Rakım ziyadesiyle tepki gösterir, daha Şems Hikmet Bey ile Ziba arasında izdivaca dair bir konuşma gerçekleşmemesine rağmen bu vaziyetin düşüncesi bile aile arasında büyük bir mesele hâlini alır ve aile parçalanmanın eşığıne gelir:

"Rakım Bey'de bir Çingene karısına 'yenge' dememek gayreti, kayınvalidesinde bir Çingene kızına 'gelinim' dememek gayretinden daha güçlü olduğundan, biçare Şems Hikmet'te henüz Ziba ile nikâhlanmak niyeti meydan

almamış olduğu hâlde, bunlar güya delikanlı hemen bugün yarın Çingene kızını gelin getiriyormuş gibi davranmaya o telâşla çare-cûluğa başladılar." (Ahmet Midhat, 2012: 80)

Yalnızca bu duruma aksülamel gösteren Şems Hikmet Bey'in ailesi değildir, dönemi için aykırı bir mesele olduğundan diğer insanların da ilgi ve merakını celbeder, bütün İstanbul halkı Şems Hikmet Bey'in vaziyetini konuşmaya başlar. Bu devrinde bir moda hâlini alır; şair kesimi de Çingenelere methiyeler ya da zemmiyeler yazar. Bu duruma kayıtsız kalmayan Düriye Hanım ise oğluna: "Öyle ise git Çingeneyi al! Bütün İstanbul halkının maskarası olduğun hâlde, ihtimâl ki yalnız Çingene milletinin gözdesi, seçkini olursun da seni kendilerine çeribaşı seçerler!" (Ahmet Midhat, 2012: 94) der. Yalnızca bir Çingene kızına karşı ilgi duyduğu için İstanbul halkının ve ailesinin nazarında kötü bir konuma düşen Şems Hikmet Bey, kendini yalıza benzer evinin bahçesinde yer alan bostan kuyusunun içine atar, beyin sarsıntısı geçirir ve kimseyi tanımayacak duruma gelir, bir müddet hasta yatağında kaldıktan sonra dünya zemininden ayrılır.

b. Ahmet Midhat Efendi'nin Romandaki Duruşu ve Çözüm Önerileri

Çingenelerin toplumun geniş bir kısmı tarafından kabullenilmemesine sebep olan kökenleri ve bunun üzerine inşa edilen davranış şekilleri romanda Ahmet Midhat tarafından eğitim vasıtası ile hoş görülür bir vaziyete getirilmeye çalışılır. Bu manada Şems Hikmet Bey tarafından Ziba'ya müsamaha gösterilerek eğitimi üstlenilir fakat bütün Çingeneler arasından Ziba'nın seçilmesi asla bir tesadüf sonucu değildir. Zira romandaki "Meşhur atasözüdür ki kocadığı, kuruduğu zaman eğilmek şanımdan olmayan ağaç taze iken istenildiği şekilde eğilir." (Ahmet Midhat, 2012: 32) cümlesi bunun en büyük kanıtıdır. Ziba, ona gösterilen her şeyi öğrenebilecek ve tatbik edebilecek kadar gençtir. Şems Hikmet Bey, Ziba'ya karşı olan hislerinden hareketle her ağacın her zaman eğileceğini düşünse de Selimcan onun bu fikirlerine iştirak etmez fakat yine de Şems Hikmet Bey'in ısrarcı olduğu bir şey vardır ki o da terbiyenin pek çok şeyi revizyona uğratabileceğidir. Bu sebeple Ziba'yı adab-ı muaşeret için Dürdane Hanım'a ve müzik eğitimi açısından da Davut Bey'e emanet eder. Davut Bey'in Ziba'yı kabulü için ise şu cümleleri sarf eder:

"...Biçârenin Çingenelikten başka hiçbir kusurunu bulamadım. Cariye olsa bin lira eder. İşte şimdi merakımı da söyleyeyim: Şu kızı eğitmek istiyorum. Eğitim ve terbiye ile adam etmek, aydın bir insan eylemek merakına düştüm. Lâkin bu konuda asıl sizin yardımınızı rica edeceğim." (Ahmet Midhat, 2012: 42)

Ziba'ya başka insanlar arasında nasıl uygun bir şekilde davranılacağına gösterilmesi maksadıyla Şems Hikmet Bey tarafından sofrası takımı alınır ve Dürdane Hanım'dan Ziba'ya bunları kullanmayı öğretmesi istenir. Ziba'nın eğitimi için hiçbir masraftan kaçınmayan Şems Hikmet Bey, ondan ilk olarak "...şu Çingene yılışıklığını bırakarak ağırbaşlı, kurumlu bir kız" (Ahmet Midhat, 2012: 54) olmasını ister. Romandaki anlatıcı, Şems Hikmet Bey'in bu yaklaşımın izahını şu şekilde verir:

"Kıpti denilen kavmin dahi insan evlâdı olduğu hâlde öyle sefil ve hakir olmasının sebebinin cehaletleri ve eğitimsizlikleri olduğuna kızın dikkatini çekiyor idi." (Ahmet Midhat, 2012: 55)

Şems Hikmet Bey'in bütün çabası, Ziba'nın Çingeneliğe has hususiyetleri terk ederek vakarlı bir hanım olması isteğinden ileri gelir çünkü ancak o zaman etrafındaki insanlara onu kabul ettirebilecektir.

Ziba geçtiği bütün bu merhaleler sonuncunda biraz kilo alır, "Kıptiyane" davranışları tamamen ortadan kalkar, konuşma şekli düzelir, utanma duygusu kazanır, müzikal manada epeyi ilerleme gösterir ve hatta giydiği elbiseleri bile daha güzel hâle getirmesini sağlayacak bir maharet de edinir. Ziba'nın eski hâlini bilen ve bir Çingenenin değişmesinin müşkülâtına dair menfi fikirlere sahip olan Selimcan, Ziba'nın bu yeni hâlini görünce taaccübe uğrar ve "Ama sizin Kıptiye bir kontes olmuş!" (Ahmet Midhat, 2012: 69) şeklinde bir tepki gösterir. Eniştesi Rakım da haksızlığını kabul ederek, yabancı bir fidana bile ustalıkla aşu vurulursa istenilen seviyeye gelebileceğinin mümkün olduğunu anlar. Bu saatten sonra da Selimcan, Artin Elvanyan Efendi ve şair Sihri Efendi gibi şahıslar Ziba'ya saygı duymaya başlar fakat Ahmet Midhat'ın burada ehemmiyet verdiği şey bir Çingene kızının değişimi sonrasında saygınlık kazanmasının yanında "toplumca kadınların seviyesinin ne kadar yüksek olduğunu"n (Ahmet Midhat, 2012: s. 70) anlaşılmasıdır. Yani yazar açısından mesele aslında tamamıyla eğitim değil; kadınların eğitimidir.

Romanda ön plana çıkan başka bir tartışma konusu ise natüralizm etrafında gerçekleşir. Bir Çingenenin sahip olduğu köklerden farklı hareket edemeyeceğini müdafaa edenler ile sonradan eğitim ve terbiye vasıtasıyla değişim gösterebileceğini savunan Şems Hikmet Bey arasında sürekli bir müzakere gerçekleşir. Natüralizm akımının Batı'da ortaya çıkışı ile Çingene romanının yazılışı aynı devreye yani 19. asrın ikinci yarısına rastlar. Batı'yı yakından takip eden Ahmet Midhat Efendi'nin bu akım üzerine fikirlerini kahramanlar üzerinden ifade etmesi ve farklı iki düşüncüyü birbiri ile tartışma hâlinde sunarak kurgunun içine yerleştirmesi bir Tanzimat devri edebiyatçısı olması bakımından oldukça tabii bir durumdur. Natüralizm akımından faydalanan bir yazar, deney, belge ve gözleme dayanarak soyaçekim ilkesine yer vererek eserini teşkil eder. (Kefeli, 2012: 97) Ahmet Midhat Efendi de romanında bu yolu takip ederek Çingenelerin dininin kaynağı konusunda bazı bilgileri araştırma yoluna gider, Çingeneliğin kökeni ile ilgili dönemde vuku bulan bazı tartışmaları romanına alır ve soyaçekimin kişinin karakteri üzerindeki etkisine, şahsiyetinin sonradan değişip değişmeyeceğine dair fikirlere yer verir, Şems Hikmet Bey'in Ziba üzerinde

eğitim yoluyla bir deney gerçekleştirmesini sağlayarak sonunda natüralist yazarların aksine bir değişim gözler fakat bu revizyonun bazı şartlar dahilinde olabileceğine dair okuyucusunu yönlendirir. Yani Ahmet Midhat Efendi, bu roman ile natüralizm karşısındaki tavrını ortaya koyar.

Romandaki bazı parçalar bu akımın bir tartışma konusu hâline getirilerek bir neticeye bağlanmak istediğini kanıtlar niteliktedir fakat bilhassa Rakım ile Şems Hikmet Bey arasında süren münakaşa oldukça ehemmiyetlidir. Bu konuşmada Şems Hikmet Bey, bir Çingene kızının terbiye ile bir İstanbul hanımı hâline gelebileceğine dair fikirler öne sürerken Rakım Bey ise ısrarla soyun her şeyin önünde olduğunu müdafaa eder:

"...Deminden beri ne diyoruz? 'Asalet terbiye falan hep yaratılıştandır,' demiyor muyuz? Bunları hep doğuştan aramalıdır. Asalet öyle rütbe ile seroet ile hâsıl olmaz. Ne kadar fakirler, düşkünler görürsünüz ki hakikaten kibardır; ne kadar rütbelilerden veya zengin adamlardan görürsünüz hakikaten eksiktirler. Ziba neredeyse dilenciye denk gelen bir kız olduğu için onu beğenmezlik ediyor değilim. Bir lokma ekmek dilenmeye mecbur olanlar içinde dahi temiz kanlı, yüce gönüllü yaratıklar bulunabileceğini yadsıyamam. Soy arıyorum soy! Doğuş arıyorum." (Ahmet Midhat, 2012: 87)

Ahmet Midhat'ın kahramanlarına romanda yüklediği bu misyonlar ve savunucusu olarak seçtiği fikirler onların isimlerindeki sembolizasyona da akseder. Arapça kökenli olan ve "yazan, çizen" manasına gelen Rakım, ismine paralel olarak romanda gazetecilik mesleği ile uğraşır. Şems ise Arapça kökenlidir ve "güneş" manasına gelir, aynı şekilde yine Arapça kökenli olan Hikmet ise "hâkimlik, bilgelik" demektir ve buna uygun olarak roman sonunda Şems Hikmet Bey bilgelik güneşinin yükselmesini sağlar, etrafını aydınlatır ve Ahmet Midhat'ın tezinin savunulmasında büyük bir katkı sağladıktan sonra aradan çekilir, güneş batar ancak Şems Hikmet Bey'in fikirleri romanda varlığını devam ettirir. Ziba ise Farsça kökenlidir ve "süslü, güzel" anlamlarına gelir tıpkı Şems Hikmet Bey'in görür görmez Ziba'dan etkilenmesine neden olacak hususiyetleri suretinde taşınması ve eğitim yolu ile siretine de yansıtması gibi. Müsikî hocasının isminin de Davut olması tesadüfî değildir; zira Davut peygamber, sesi ile tanınır ve aynı şekilde "Davut" müsikimizde kullanılan bir düzenin adıdır.

Tüm bunların dışında Ahmet Midhat Efendi, romanın sonunda "*Bir hatayı daha büyük bir hata ile düzeltmeye kalkışmak, o hatadan daha müthiş neticelerin doğmasına yol açar.*" (Ahmet Midhat, 2012: s. 98) diyerek çıkarılması gereken dersi de bizzat kendi söyler. Yazarın bu söylemi asla Şems Hikmet Bey'i tam manasıyla tasdik eder nitelikte değildir, o bir hata yapmıştır fakat onun yaptığı hatayı kabul etmeyen ve bir çözüm yoluna gitmeye çalışmayan insanlar daha büyük hatalara sebep olarak üzücü sonuçlar meydana getirmiştir ki zaten Ahmet Midhat Efendi'nin tamamıyla Şems Hikmet Bey'i müdafaa etmemesi romanın mutlu sonla noktalanmamasından ve ölümünden sarıh bir biçimde anlaşılacakla birlikte Şems Hikmet Bey tıpkı diğer roman şahsiyetleri gibi yalnızca yazarın bazı fikirlerinin sözcüsü konumundadır.

c. Romanın Işığında Çingenelere Dair Bazı Malumatlar

Romandan hareketle söylenebilir ki Çingeneler daha çok Kâğıthane, Alibeyköy, Ayvansaray gibi yerlerde kalır ve sokaklarda çeşitli şeyler satmak yahut çalgıcılık yapmak gibi işlerle meşgul olur. Özgürlüklerine ziyadesiyle düşkün olan Çingeneler kapalı alanlarda çok fazla kalmayı istemezler ki bu sebeple "*kırlarda, çayırlarda serbest serbest gezip tozmaya, her ağacın dibinde bir mani, bir şarkı çağırılmaya alışmış olan kız*"ın (Ahmet Midhat, 2012: 26) yani Ziba'nın Şems Hikmet Bey'in himayesine alınmasına Çingeneler arasında da bir tepki gösterilir.

İstanbul halkının konuşma üslubundan ayrı olarak Çingenelerin kendilerine has bir şiveleri ve kullandıkları farklı ifadeler vardır: "*Ziba, Çingenelere özgü olan şive ve ifade ile yani kelimelerin uzun okunan yerlerini gereğinden fazla uzatarak, kırılarak dökülerek...*" (Ahmet Midhat, 2012: 52) konuşur.

Romanda Çingenelerin hayatına dair uzunca tartışılan bir başka mesele vardır ki bu da onların hangi dine mensup olduklarıdır, bu vesile ile okuyucuya Çingenelerin inançları hakkında bilgi ulaştırılmakla birlikte bu duruma karşı insanların bakışına dair bazı fikirler de söylenir:

"...bize Çingene diyorlar. Müslüman olmadığımızı söylüyorlar. Çingene başka Müslüman başkaymış. Hatta bizden bazı erkekler Çingene olduğunu saklayarak Müslüman kızı alıyorlar da Çingene olduğu duyulduğu zaman kıyametleri koparıyorlar." (Ahmet Midhat, 2012: 25)

Selimcan ve Şems Hikmet Bey arasında Çingenelerin hangi dine ve kökene mensup oldukları üzerine bir konuşma gerçekleşir, bu konuşmada Şems Hikmet Bey, Selimcan'a Çingenelerin Hint olup olmadığını sorar ve ondan bu halkın aslının Hint olduğu yanıtını alır, bunun üstüne ise Şems Hikmet Bey, dönem gazetelerinde buna itiraz edildiğini ifade eder. (Ahmet Midhat, 2012: 27) Daha sonra mesele kökenden ziyade tamamen Çingenelerin dinine yönelik tartışmalar şeklinde ilerler ve Selimcan bir Çingene ile evlenmesini ehl-i kitap olmadıkları gerekçesi ile uygun bulmaz. (Ahmet Midhat, 2012: 29) Bununla ilgili olarak da aralarında şöyle bir diyalog gerçekleşir:

"- Hâlbuki Çingener İslâmiyet davasındadırlar. Bir kısmı Hıristiyanlığa yakın ise de diğer kısmı Müslüman ismi ile adlandırılırlar. İmamları vardır. Camiye giderler. Namaz kılıp oruç tutarlar. Aralarında hacetmiş adamlar bile vardır diyorlar.

- Bu hâlde Müslüman'dırlar.

- Öyle ise ne için bunları gayrı temiz olarak görmeli?

- İhtimal ki bu Müslümanlıklarını münafıklığa verirler de onun için. Çünkü işittiğime göre Çingenerler, çocuklarını Hıristiyanlara vaftiz ettirerek birer kumbaros peyda ederler ve ondan alacakları hediyeler, ihsanlar ile para toplarlar da diğer taraftan Müslümanlar içinde bulununca çocuğu sünnet de ettirerek bir kazanca daha yol açarlarmış..." (Ahmet Midhat, 2012: 30)

Bu minvalde sürüp giden konuşmalar neticesinde Şems Hikmet Bey, Çingenerlere dair ılımlı fikirlerinde muvaffak olamaz ve sohbete son verilir. Romanın ilerleyen kısımlarında ise Şems Hikmet Bey, Ziba'nın bir Mecusi olsa bile artık İslâmiyeti kabul ettiğinden Bezm-i Elest meclisinden beri Müslüman sayılabileceğini savunmaya devam eder.

II. Osman Cemal Kaygılı'nın Çingener Romanı

Osman Cemal Kaygılı'nın Çingener romanı, Türk edebiyatında Çingene yaşamını konu alması ve tüm teferruatıyla okuyucusuna fiktif yapı içerisinde aktarması bakımından ziyadesiyle ehemmiyetlidir. Romanda mûsikî zevkleri noktasından Çingene hayatına ilgi duyan İrfan isimli kahramanın macerasını takip etmeye imkân sunulmakla birlikte İrfan'ın yabancı seyyahların bir bebek hassasiyetiyle çevresine bakışını hatırlatan tutumu vasıtasıyla bütün yönleriyle Çingenerlerin icra ettiği müzik türleri, konuştukları dil, eğlence hayatları ve gündelik yaşamları, gelenekleri hakkında da pek çok malumat verilir. Bu açıdan roman İrfan'ın sergüzeştinden ziyade Çingenerlerin hayatından kesitleri aktarması bakımından mühimdir (Çoruk, 2010: 94) ve sosyolojik bir değer taşır.

a. Romana Yansıyan İstanbul Çingene Hayatının Kendine Has İki Kutbu: Göçebe ve Şehirli Çingenerler

Romanın girişinde Ahmet Haşim'in 7 Mayıs 1928 tarihinde *İkdam* gazetesinde neşredilen "Çingene" isimli yazısından alınan bir paragraf vardır. Ahmet Haşim bu yazısında Çingene görmek için gittiği Kâğıthane'de çocukluk anılarına yansıyan renkli şalvarlar giymiş oba Çingenerlerinin ortasında zurna çalan genç bir Çingeneyi hatırlar fakat artık karşısında bu manzarayı bulamadığından bahseder. (Haşim, 7 Mayıs 1928: 24, 25) Aslında Haşim'in Kâğıthane'nin eski manzaralarına duyduğu özlemi ifade etmek maksadı ile kaleme aldığı bu yazı Osman Cemal Kaygılı'nın bakışıyla başka bir manayı haiz olur. Kaygılı, Haşim'in muhayyilesinde kalan göçebe Çingene imajının doğru olmadığını söyleyerek bir tashihi yapar ve iki tip Çingene bulunduğunu, Haşim'in anlattıklarının oba Çingenerleri değil de şehirli Çingener olduğunu ifade eder. Osman Cemal Kaygılı'nın daha romana başlamadan ön sözde dikkatle üzerinde durduğu bu mesele; iki grup Çingene arasındaki fark, roman boyunca izini sürdüğümüz bir konu olur. Çünkü her iki grup Çingenenin de yaşayışları, gelenekleri, içinde oldukları kültür birikimi ayrıdır. Romanın kurgusuna başlamadan önce yer alan bu mukaddime bize romanın muhtevası ve gidişatı hakkında malumat vermek açısından oldukça önemlidir. Zira yazar, roman boyunca izleyeceği yönleme dair okuyucusuna ipucu vermiş olur.

Roman, İrfan ve arkadaşının oturup sohbet ettiği Topçular'daki Tokaların Bağı denilen yerin biraz ötesinde, uzaktan işitilen Carmen operasına karşılık o civardaki çadırlardan birinden bir Çingene kadının çıkarak, gelen sesi ilgi ile dinlemesini anlatan manzaralar ile başlar. Bu sahneden ziyadesiyle etkilenen İrfan, o hanuma karşı bir dikkat geliştirir ve sık sık bu çadırlara gitmeye başlar, Çingene kadının peşinden göçebe Çingenerlerin olduğu İstanbul'un sur dışında kalan pek çok yerini ziyaret eder. Biz de okuyucu olarak bu vasıta ile oba Çingenerlerinin yaşayış şekillerini öğreniriz. Bir diğer yandan İrfan'ın bir müddet sonra Reha isimli biriyle karşılaşması ve ahablık etmeye başlaması ise farklı bir dünyaya giriş yapmasını sağlar, İrfan yine Çingene âlemlerindedir fakat bu sefer şehirli Çingenerlerin arasında, onların eğlence zevklerini tadararak. Yani İrfan önce Ayvalıdere, Alibeyköy, Erenköy, Cendere, Kazıklıbağ, Büyükdere, Küçük Çamlıca, Ferhatpaşa çiftliği, Zekeriyaköy, Kemerburgaz, Kısırmandıra, Alemdağı, Bayrampaşa, Yenikapı, Kâğıthane, Vitros, Litroz, Büyükdere, Cendere,... gibi çok geniş alanları kapsayacak yerlerde göçebe Çingenerlerin arasında bulunur ve sonra ise Reha Bey'le tanışması ise ona başka mekânların kapılarını açar, Balat'taki selatin meyhanesi, Beyoğlu'ndaki birahane gibi pek çok yerde vakit geçirmeye başlar, Sulukule, Ayvansaray, Fener ve Balat'taki Çingenerlerle beraber olur. İrfan'ın bu macerası sırasında ise şehirde yani sur içinde yaşayan Çingenerlerin yaşamlarını müşahede ederiz ve roman boyunca varlığını çeşitli diyaloglar ve durumlar vasıtasıyla hissettiren bu iki Çingene grubunun çatışmasını ve zaman zaman diğer roman kahramanları tarafından "iki cami arasında kalan beynamaz" olarak nitelendirilen İrfan'ın durumunu izleriz.

Bu iki Çingene halkı arasındaki ayrımı göstermek üzere romandan alınan bazı pasajların meseleyi daha müşahhas hâle getireceğini düşünüyoruz. İrfan ile oba Çingenelerinden biri olan Ethem Ağa arasında geçen diyalog bu açıdan dikkate değerdir:

"-... Ey Etem ağa, nasıl, çocuklar bellediler mi dün akşamki tadi kantosunu?"

- Dedim ya size üncesinden... Bizimkiler biraz güç bellerler bu işleri! Çalgı çernek işi vergidir asıl Sulukulelilere... Daha kibarcası Ayoansaraydakilere. Hoş bizde de yok değildir hiç... Bizde de vardır iyi çalanlar, söyleyenler. İlle velâkin onlar daha başkadır." (Kaygılı, 1972: 23)

Ethem'in kendi halkına karşı bu kabullenişine rağmen İrfan onunla aynı fikirde olmaz -bir başka yansımasını Ahmet Midhat Efendi'nin romanında da gördüğümüz- eğitim ve terbiye ile işlerin yoluna girebileceğini söyler:

" - Bak dedi, iki günün içinde nasıl alıştılar, becerdiler şoparlar? Sen bir de diyorsun ki bizimkilerden bu iş yavandır. Bu işi daha çok Sulukulelilerle, Ayoansaraylılar yapar. O ise ki sizinkiler de biraz talim ve terbiye görecekl olurlarsa onlardan hiç de aşağı kalmayacaklar..." (Kaygılı, 1972: 28)

Ethem bir gün Sulukule'den bir çalgı takımı getirir ve İrfan'la birlikte eğlenirler fakat Ethem, Çingeneler arasında pek sevilen biri değildir, bu sebeple eğlence son bulurken çalgı takımından bir kız, İrfan'ın kulağına eğilerek bir daha çalgı lazım olursa araya Ethem'i sokmadan direkt kendilerine gitmesini söyler, İrfan bu tavrın sebebini merak edip sorar ve aldığı yanıt oldukça önemlidir:

"- ... o da sizden değil mi?"

- Allah etmeye... Biz nerede, o nerede? O yabanın göçebe Çingenesi... Biz ise bunun burasında ev, bark sahibisi insanız..." (Kaygılı, 1972: 152,153)

Oba Çingeneleri ile şehirde yaşayan Çingeneler arasındaki en büyük farklardan biri budur; yerleşik olmanın bir göstergesi olarak kabul edilen ev sahibi olmak. Göçebe Çingeneler yaz kış farklı yerlerdeki çadırlarda yaşar ve bu şehrin aktüel yaşamından tecrit olmalarını, kendilerine has hususiyetleri muhafaza etmelerini ve ötekilerden farklı bir yaşam sürdürmelerini sağlar, yani bu konar- göçerlik hâli bütün geleneklerine sirayet eder. Diğer yandan şehirli Çingeneler ise kendilerine has âdetleri, şehirde yaşayan insanların kültürü ile harmanlayarak ortaya yeni bir Çingene kültürü çıkarır. Böylelikle oba Çingenelerinden uzaklaşır ve içinde bulunduğu şehrin insanlarına benzemeye başlar ki zaten romanda İrfan isimli kahramanın gönlünün Çakır Emine isimli şehirli Çingene kızında karar kılmasının en büyük sebebi de budur. Zira ninni söylerken duyup hayran olduğu ve peşinden gittiği Nazlı, İrfan'ın yaşamına uyum sağlayacak nitelikte değildir. Bir müddet İrfan'ın evinde kalan Nazlı; "İkide bir tatlı Çingenelik hayatının güzelliklerinden, bahar ve yaz günleri kırlarda, çayırarda geçirmiş olduğu güzel, başıboş hayatlardan bahsederek burada sıkılmaya başladığını ve her gün başının ağrıdığını söyler." (Kaygılı, 1972: 143)

İrfan'ın Reha Bey ile dostluk kurması ve şehirdeki Çingeneler arasında vakit geçirmesi Ethem'in tepkisine neden olur ve Ethem göçebe Çingeneler ile şehirli Çingeneler arasında bir mukayese yaparak İrfan'ı kendi aralarına döndürmeye çalışır:

"Kaçtın ki, kapasın oradaki çalgıcı kızlardan da birkaçının gönülcüğünü!... Haha! Yağma yok... Onlar benzemezler bizim çergelerin saf kızlarına... Onlar şehirlidir, onlar İstanbulludur. Onların vardır senin gibi kim bilsin kaç tane sevdalısı... Onlar kurnazdır; diyildir onlar bizim kızlar gibi köylü, ormanlı, çayırılı, bayırılı... Onlar yok mu hani, adamı satarlar da helvaya verirler." (Kaygılı, 1972: 171)

Bu bağlamda roman boyunca Çingeneler arasında süren bir bedeviyet- medeniyet münakaşası söz konusudur. Çingenelerin yaşadığı yerler kendi içinde ikiye ayrılır ve taraflar birbirlerinin ikamet ettiği yerleri katıyen beğenmez, İrfan ise bu iki tarafı da tecrübe etme olanağına sahip olur. Kendini Reha Bey'in takımıyla birlikte Çingenelerin tertip ettikleri eğlence âlemlerine kaptıran İrfan'ın da davet edildiği bir çalgı akşamı tertip edilir ve bu sefer diğer eğlencelerden farklı olarak Ethem ve grubu da dahil olur. Böylece her iki Çingene grubu da aynı ortamda birbiri ile karşılaşma imkânı bulur. Fakat bu karşılaşma hiç iyi başlamaz, yine şehir ve oba karşıtlığı üzerinden muhtelif münakaşalar hasıl olur, Kazıklıbağ'da düzenlenen bu eğlencede Reha Bey ile Çakır Emine arasında gerçekleşen konuşma bu durumu aksettirmesi açısından oldukça mühimdir;

"Emine surat asarak,

- Varsa, onları getirin buraya, onları toplayın başımıza, bizi ne getirdiniz boş yere buralara kadar?"

- Onları da getiririz, ne var? Oturur yan yana kardeş kardeş muhabbet edersiniz!

- Allah etmeye, Allah göstermeye... Onlarla kardeş kardeş siz oturun muhabbet edin!

- Kız, onlar size ne yaptı ki, bu kadar kızılıyorsunuz? Siz hep bir soydan gelme, hep bir babanın evladı değil misiniz?

- Afedersin sen onu, Reha Bey, biz cerbeced İstanbulluyuz... Onlar yabanî birer göçebe..." (Kaygılı, 1972: 224)

Romanda, kırsalda yaşayan yani sur dışında olan Çingenerler İstanbul'da yaşıyor kabul edilmez, yalnızca Sulukule, Cibali gibi yerlerde sur içinde ev mahiyeti taşıyan yerlerde oturanlar İstanbul'lu sayılır. Açık alanlarda yaşayıp yaz ve kış aylarında farklı yerlere göç eden Çingenerler, kalıcı mekânlarda yaşayan Çingenerlere göre medeniyet dışı olarak telâkki edilir.

Çingene yaşamına çok meraklı olan İrfan yalnızca müzik zevkleri bakımından Çingenerlere ilgi göstermez, Çingenerlerin taşıdığı her hususiyet onu bu âleme çeker. Çingene düğünlerini, kavgalarını ve mektebe başlama alaylarını da merak eder. Bu yüzden edindiği dostlar İrfan'a bu manzaraları seyrettirmeye çalışır. İzledikleri bir Çingene münakaşası üzerine sohbet eden İrfan ve Reha Bey'in aralarında geçen konuşma iki grup Çingene arasındaki alışkanlıkları göstermesi bakımından önemlidir:

- Kuzum Reha Beyciğim, bu kavga, salt sizinkilerde var; fakat bizimkilerde neye yok?

- Sizinkiler kim? Anlayamadım!...

- Yani, bu kavgalar, sizin sevdiğiniziniz Ayoansaraylılarla Sulukulelilerde var da benim hoşlandığım göçebe harmanlılarda yok...

Reha Bey, gülümseyerek,

- Sizinkiler(!) daima açık yerlerde, kır, dağ, orman, harman, çayır, bayır havası aldıkları için onların sinirlerini oralarda tabiatın mis kokulu otları, çiçekleri, yaprakları, rüzgârları tedavi ediyor; bizimkiler(!) ise daima böyle kapalı yerlerde daima aynı muhit, aynı binalar içinde oldukları için...

- Bir de sanırsam, bizimkilerin şehirle, şehrin gürültüsü, patırtısı, girdisi, çıktısıyla temas etmemeleri..." (Kaygılı, 1972: 187, 188)

İki grup arasındaki yaşayış şekillerinden mürekkep farklar, topluluklara mensup olan fertler arasında da münferit münakaşalar meydana getirir, bu durum sur içinde yaşayan Çingenerlerin kendilerini övmelerine sebep olurken göçebe Çingenerler zaman zaman bir eziklik duygusuna kapılır, mağlubiyeti kabul eder tıpkı Nazlı'nın İrfan'la Çakır Emine'nin arasından çekilmesi yahut orta yaşlı bir Çingene kadının, Sulukuleli Çakır Emine'ye karşılık; "Kırdıksa yüreciğinizi, başışlayın bizim kusurumuzu küylülüğümüze... Biz değiliz sizin gibi İstanbul nazikleri ki yol, erkân bilelim!" (Kaygılı, 1972: 232) demesi gibi.

Her iki grup da kendilerini birbirine tamamen yabancı olarak kabul eder, herhangi bir şekilde ortaklık kurmak istemez ve şehirde yaşayan Çingenerler yerleşik düzene sahip olmanın ve şehirde yaşamının kendilerini daha üst bir konuma çıkardığını düşünür. Öyle ki Sulukuleliler, göçebe kadınlarla alay etmek için "Su yolundan gelmesinler batırlar, kara yolundan gelsinler." (Kaygılı, 1972: 227) şeklinde cümleler kullanır.

Romanın daha ön sözünden başlayarak vurgulanan oba Çingenerleri ve şehirli Çingenerler arasındaki fark roman boyunca varlığını hissettiren ve ispatına çalışılan bir meseledir. Zira İrfan'ın yaşadığı kararsızlıkların, çatışmaların, iki grup arasında gidip gelmesinin en büyük sebebi yazarın romanın kurgusuna yerleştirdiği bu karşıtlıktır. Bu hem romanın fiktif yapısının ilerleyişi hem de dönemin sosyal yaşamının bir yüzüne ışık tutması açısından önemlidir.

b. Romanın Çingenerleri Yahut Çingenerlerin Romanı

Konar göçer vaziyette yaşayan Çingenerler bu hayat stiline bir gerekliliği olarak kendi aralarında bir iş bölümüne gider, kadınlara, erkeklere ve çocuklara farklı farklı görevler düşer:

"Çingenerler harmanı yeni paydos etmişler; erkekler birer gölgeye yanıüstü uzanmışlar, cigaralarını tütürüyorlar, çocuklar atları, tayları, eşekleri, sıpaları harman yerinin alt tarafındaki yalıklara sulamağa götürüyorlar, kadınlar da çadırların önündeki yer ocaklarında çalı çırpıları buram buram tütürerek akşam yemeklerini hazırlıyorlardı." (Kaygılı, 1972: 11, 12)

Vidos tarafında yaşayan Çingene topluluğunda ayıcılar, maymuncular, şebekçiler, iskemle kuklacıları varken Sulukule tarafında yaşayan Çingenerler daha profesyonel olarak çalgı işleriyle meşgul olur fakat romanın bir lahza görünüp sonra kaybolan tiplerinden biri olan Barba durumun geçmişte böyle olmadığını İrfan'a izah eder ve böylelikle okuyucu da roman üzerinden Çingenerlerin icra ettikleri işlerdeki değişim hakkında bilgi sahibi olur ki zaten Barba'nın romanın kurgusundaki işlevi sadece budur:

"Bir zamanlar, İstanbul çalgıcılarının en iyilerinin bu göçebelerin arasından çıkmış olduğunu, gel gelelim, çalgıcılık, mûsikicilik işinin, sonradan yavaş yavaş Sulukule'deki, Kasımpaşa'daki, Üsküdar'da Selâmsız'daki ve hele Ayoansaray'daki yerlilere geçmiş olduğunu anlattı." (Kaygılı, 1972: 88)

Hayatın diğer kollarında kendini gösteren ayırım, oba ve şehir Çingenerlerinin mesleklerinde de gözlenir; yerleşik olanlar demircilikle meşgul olurken, çadırda yaşayan Çingenerlerin ilgilendikleri işlerden biri de sepetçiliktir. (Kaygılı, 1972: 96) Çadırda yaşayan insanların edindiği bir diğer uğraş alanı ise ayı oynatıcılığıdır, zira Ethem tertip edilen bir çalgı akşamında tulum çalar, Çakır Emine'nin icrası eşliğinde ayı oynatır ve çevresindekilerin de alkışları ile bu eğlenceye iştirak etmesini sağlar. (Kaygılı, 1972: 238) Fakat roman boyunca Çingenerlere yüklenen en büyük meziyet müzikle olan ilişkileridir ki bu sebeple ekseriyetle bütün Çingenerlerin mûsikî ile uzak yahut yakın bir bağları mevcuttur.

Çingenerin ilgilendikleri iş sahaları dışında romanda aydınlatılan bir başka husussa kendi aralarında bir iletişim vasıtası olarak kullandıkları dildir. Çingene topluluklarının arasında bir hayli zaman geçiren İrfan, dillerine çok fazla hâkim olmasa da artık söylenileni az çok anlayabilecek duruma gelir.

Ahmet Midhatvâri bir yaklaşımla yazılan, bir başka deyişle geleneksel roman anlayışımıza uygun özellikler gösteren bölümlerden birinde yazar, Çingene dilinin nereden geldiğine dair açıklamalar yapmayı da ihmâl etmez, meseleye titizlikle bir izahat getirmeye çalışır:

"Biz bu dile Çingenece diyoruz ama, onlar kendi aralarında 'Romanes' diyorlar. Zaten kendilerine de Rom dedikleri gibi... Çingeneceyi İstanbul'un şurasında, burasında yerleşmiş, oturmuş olan çalgıcı Çingener bilmezler..."

Yalnız onların kendi aralarında birçoğu da düğünlerde, derneklerde parola yerine kullandıkları bazı tabirler, ıstılahlar vardır ki, onların arasında da pek az, binde bir gerçek Çingenece kelime ya vardır, ya yoktur. Onların kullandıkları bu tabirlerin çoğu argodur.

...Romanes denilen Çingeneceye gelince: Bu dil, çok karışık bir dildir. İçinde hemen her milletin dilinden kelimeler vardır." (Kaygılı, 1972: 40, 41)

Çingenerin konuştukları dilin kökenine dair bilgi vermekle birlikte yazar, bu dilin ayrımını romanın her safhasında vurgulanan göçebe ve yerleşik Çingenerler arasındaki ayrımla paralel olarak açıklar ki burada yazarın söylemek istediği şey; sur içinde yaşayan Çingenerlerin yaşadıkları bölgeye uyum sağlamalarından mürekkep diğer hadiselerde olduğu gibi bunun konuşulan dile de aksidir.

Romanda diğer dillerin sentezinden meydana geldiği ifade edilen "Çingenece"ye dair Ethem'in yaptığı benzetme dikkate değerdir:

"...Söz misali, bizim Romanes dil zati benzer tatlı aşı (aşure)... içinde vardır: Türkçe, Urumca, Ermenice, Arapça, Acemce, Karamanlıca, Yahudice, Romence, Moskoçça, Çerkezce, Arnavutça, Hindiyaca, İngilizce, Caponca, Çinimaçince, Polonezce ve daha yetmiş iki buçuk milletin dilinden..." (Kaygılı, 1972: 161)

Genel manada tüm yönleriyle Çingenerin sosyal yaşamına ayna tutan romanda adeta bir leitmotiv hâlini alan Çingene çocuklarının kendi toplulukları dışından birini gördüklerinde etrafını sarıp para istemesi hadisesi de sıklıkla kendine yer bulur. Falcı kadınlar ve çocukların bu hareketleri bir kıvılcım olma hususiyetini taşıyarak hemen civardaki diğer insanların da bir araya toplanmasına ve vaziyetin bir ayaküstü eğlencesine dönüşmesine sebep olur. (Kaygılı, 1972: 15) Romanın diğer bölümlerinde de buna benzer olarak - bilhassa Çingene kavgalarının anlatıldığı kısımda- suya atılan bir taşın etrafında oluşan hâlelerin gittikçe açılması gibi Çingenerler arasındaki ufacık bir hareketliliğin de aynı etkiyi yaptığına delalet edecek olayların anlatımına yer verilir.

Çingenerin gündelik hayatına ziyadesiyle temas edilen romanda İrfan'ın da davetli olduğu bir Çingene çadır kahvaltısı manzarası sunularak okuyucunun, yoğun olarak yapılan fiziksel tasvirlerle, bu ortamı zihninde canlandırması hedeflenir:

"...Zaten orada kilimden, hasırdan, çaputtan, minderden bir misafir salonu! hazırlanmış ve bu hazırlanmış yerin yanı başında da küçük bir ocak kurulmuştu. Ocağın üzerinde yeni kalaylı bakır bir güğüm fıkır fıkır kaynıyor, hasırlardan birinin üstünde tahtadan, yuvarlak bir yemek tablası duruyordu." (Kaygılı, 1972: s.31)

İrfan'ın göçebe Çingenerin yemek kültürünü müşahade ettiği bu macerası Reha Bey'in evindeki çalgılı ziyafete katılmasıyla bir mukayese süzgecine tâbi tutulur, çünkü burada karşılaştıkları şimdiye kadar karşılaştıklarından oldukça farklıdır:

"...alaturka ziyafet de bu kadar olur. Sofra: içkinin, mezenin bin bir türlü ile dolu idi. Sonra sekiz kişilik bir incesazla kadınlardan beş kişilik bir hânende ve çengi takımı vardı. Saz takımı, başta Edirne'den İstanbul'a yeni gelmiş olan kemancı Bülbülî Salim olmak üzere Ayvansaray'ın en gözde çalgıcılarından mürekkepti. Hânende kadınların üçü Ayvansaray'dan ve köçeklik eden iki kadın da Sulukule'dendi. Fakat efendim nerede, ben nerede, dedikleri gibi, öteki çergeciler, harmanlılar nerede, bunlar nerede? Hele bunların erkekleri pek kibar insanlar. Misafirlerle hiç 'bendeniz'siz, 'zâtûâliniz'siz konuşmuyorlar....'" (Kaygılı, 1972: 166)

Yemekli bu eğlencelerin yanında İrfan'ın ilgisine mazhar olan diğer müzikli toplantılar ise kendini hamam ve düğün alayları şeklinde gösterir. Çingenerin yaşamlarının mühim bir parçası olan bu tür toplantıları izlemek için gelen insanlar arasına İrfan da katılır ve bu renkli manzaralar bu vasıta ile yazar tarafından romanın içine alınarak okuyucuya aktarılır:

"İşte alay toplandı, Sulukule'den para ile getirilmiş olan on bir kişilik çalgı, hânende ve çengi takımı bu, yüz, yüz elli kişilik alayın önüne geçti. Çalgıcıların arkasına, önde iki tarafın kaynanaları, arkada çok süslü gelin ve gelinin yanında görümcüler, baldızlar, teyzeler, halalar, yengeler, daha arkada da bütün davetliler olduğu hâlde alay, çalgı ile hareket etti..." (Kaygılı, 1972: s. 202)

Çingenerler arasında ziyadesiyle önemsenen, Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın yeryüzündeki buluşma günü olan Hidirellez'e dair muhtelif kutlamalar yapılır ve Osmanlı toplumunun bir kesimini teşkil eden Çingenerin bu hadiseye dair yaklaşımı bir roman kurgusu etrafında sunulur:

"- Ah -dedi-, biz bu yıl, Çırpıcı ile Çörekçi arasında bir idrellez yaptık... görmeliydin! Belki kaynardı ortada on beş kazan... Belki çalardı meydana on davul, on klarnet, on zurna ve bir o kadar tulum, körük çalgısı... Gene hora teperti meydana altmış, yetmiş delikanlı ile kız, karı..." (Kaygılı, 1972: 248)

İstanbul, merkezî bir konuma sahip olması dolayısıyla pek çok Çingene göçüne de ev sahipliği yapar; Romanya'dan, Ermenistan'dan pek çok insan gelir fakat romanda göçebe ve şehirli Çingeneler arasındaki ayrımın vurgulanması gibi dışarıdan gelen Çingenelerin de İstanbul ve çevresinde bulunanlardan farkı diyaloglar yoluyla okuyucuya izah edilir. Bu hususta oldukça hassas bir şekilde hareket eden yazar, meseleyi iyice açıklığa kavuşturmak için bir bilim adamı tavrıyla ayrıntılara ver vermekten de imtina etmez:

"...Ermeni Çingeneleri başkadır. Onlar hem şinci pek kalmamıştır ortalıkta... Eskiden onlar kalenin iç tarafında duvar dibinde otururlardı. Küçük küçük kulübeleri vardı ki onlar bizim gibi Urumeli'den gelme diyildiler. Onlar Anadolu'dan gelme idi." (Kaygılı, 1972: 126)

Çingenelerin hayatına dair muhtelif bilgiler edindiğimiz roman, onların kendilerine has türküleri, duaları, dilleri, eğlenceleri gibi pek çok spesifik durum hakkında bir perspektif sunması bakımından önemlidir, zira edebiyatımızda Çingenelerin konu olarak alındığı sayılı romanlardan biri olma özelliğini taşıyan *Çingeneler*, hâlâ edindiği yeri muhafaza etmektedir.

c. Fertler Üzerinden Toplumun Çingenelere Bakışı ve Toplumun Bir Parçası Olan Çingenelerin Perspektifinden Kendileri

Ahmet Midhat Efendi'nin romanında da izlerini gördüğümüz toplumun Çingenelere karşı olan bakışının menfi bir vaziyet göstermesi hadisesi Kaygılı'nın romanında da kendine saha bulur. Vaktinin çoğunu Çingeneler arasında geçiren İrfan bile Ethem'in Çiçeron ile Epikür'den bahsetmesi üzerine taaccübünü gizleyemez:

"...herifçioğlu Epikür'den, Çiçeron'dan dem vuruyordu. Vakiâ onlara eski menşur birer çorbacı diyordu; ancak, kapkara cahil bir göçebe Çingenenin o meşhur, eski büyük adamları bu kadar da olsun, yalan yanlış bilmesi bir hayli marifetti." (Kaygılı, 1972: 70)

Çingene kadınları ile yakın münasebet kuran İrfan'la ilgili çeşitli dedikodular husûle gelir ve bu durum insanlar tarafından çok hoş karşılanmaz bilhassa İrfan'ın annesi Çingeneler ile çok fazla hemhâl olmasını istemez fakat zamanla bu vaziyeti kabul etmek mecburiyetinde kalır. Ancak toplumun Çingenelere karşı geliştirdiği bu nokta-i nazar dışında Çingenelerin kendilerine bakışı da bunun bir başka görünümünü ifade eder. Zira romandaki Çingenelerin de kendilerini küçümseme eğilimi gösterdikleri görülür.

İrfan'ın Nazlı'yı eve götürmek istemesi üzerine Nazlı buna karşı çıkar ve "Hiç kabul eder mi sizin evdeki hanımlar benim gibi bir Çingene parçasını?" (Kaygılı, 1972: 137) şeklinde bir yanıt verir. Evdeki hanım yani İrfan'ın annesi Nazlı'yı değil fakat bir Çingene kızı olan Çakır Emine'yi gelini olarak kabul etmekle birlikte oğluna bir sitemde bulunmaktan da geri kalmaz ve "En sonunda, beni Çingene kaynanası yapıyorsun ya." (Kaygılı, 1972: 305) der.

İrfan'ın Reha Bey'le daha fazla vakit geçirmesine darılan Ethem, kendisinin saf Çingene olmadığına dair açıklamalar yaparak İrfan'a yaklaşıma çalışır. Ethem'in bu tavrı toplumun Çingenelere karşı olan bakışının bir Çingene tarafından içselleştirilmesinin mahsûlü gibidir:

"-Bizim -diyor-, her ne kadar adımız Çingeneye çıkmışsa da süylemedik mi size vaktiyle süt besüt Çingene değiliz diye... Eğer Çingene diye beni aranıza almak istemiyorsanız, size tekrar süyleyeyim ki Ethem, süt besüt Çingene değildir." (Kaygılı, 1972: s.159)

Bakırköy'deki akrabalarının yanına giderken yolda bir kaza geçirmesi sonucunda Ethem ile karşılaşan ve Çingene çadırlarının oraya misafir olarak giden İrfan'a limonata ikram edilir, İrfan'ın bu ikramla ilgili herhangi bir şey dememesine rağmen Çingene kadın limonatayı uzatır uzatmaz; "Amma şimdi diyeceksiniz ki, siz, hiç Çingene evinde musandıra aranır mı dedikleri gibi, Çingene evinde limonata ne arar?" (Kaygılı, 1972: 51) şeklinde bir açıklama yapma gereği hisseder. Bu manzaranın bir başka açıdan sunulmuş şekli ise bir yiyecek maddesi etrafında gözlenir fakat öncekinin aksine bu sefer kahramanlardan biri karşısında böğürtlen şerbeti görünce şaşırır ve bunun üzerine Ethem savunmaya geçer:

"Niçin yapmayalım ya? Biz değil miyiz Allahın kulu? Siz İstanbullular bu böğürtlenleri alırsınız bizim gibi Çingenelerden para ile, yaparsınız şerbetini, şurubunu da biz Allahın kırlarından bedava topladığımız bu mübarek meyvenin ne için yapmayalım şerbetini?" (Kaygılı, 1972: 58)

Romandan alınan bazı parçalarla ifade edilmeye çalışılan bu bakışın revizyona uğraması ancak Çingenelerin değişimi ile mümkündür ve Çingeneler ise toplum tarafından hoş karşılanmayan bu davranışlardan ancak eğitim yoluyla kurtulabilir:

"Artık anlıyorum ki Çingeneler, kanı sıcak insanlar, yeter ki bunlar terbiye edilsin..." (Kaygılı, 1972: 86)

Tüm bunlara rağmen romanda en fazla dikkat çeken vaziyet; bir gönül ilişkisi yahut mûsikî ihtiyakı ile başlamış olsa bile İrfan'ın Çingenelere karşı çok yoğun bir şekilde hissedilen ve romanın her safhasında vurgulanan ilgisidir. Menfi bakışa rağmen İrfan asla Çingeneler arasında bulunmaktan vazgeçmez ve

kendini tanımlarken “ Ben ki: Çingeneleeri kendisine ahret arkadaşı yapacak kadar insanları seven İrfan” (Kaygılı, 1972: 315) şeklinde tanımlar.

Sonuç

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneleer* ve Ahmet Midhat Efendi'nin *Çingene* romanı, ortak bir konuyu ihtiva etmesi açısından birbiri ile benzerlik göstermesine rağmen, yazarların romana dahil ve yaklaşımı hususunda bazı farklılıklar sunar.

Benzer oldukları noktalar ekseriyetle Çingeneleerın yaşayışlarının, geleneklerinin, alışkanlıklarının, buldukları mekânların, dillerinin, toplumun onlara bakışının ve Çingeneleerın kendilerine olan yaklaşımının anlatılmasıdır. Bunun dışında her iki romanın sonu da birbirine benzer şekilde bir trajedi ile son bulur: Kaygılı'nın kahramanı bir Çingene kız yüzünden hapse düşer, çıktıktan bir müddet sonra da sokakta ölü bir vaziyette bulunur, Ahmet Midhat Efendi'nin kahramanı ise bir Çingene kıza olan aşkının kabullenilmemesi üzerine intihar eder ve çok geçmeden hasta yatağında ölür. Yani her iki romanda da Çingeneleerle olan bu münasebet çok iyi bir şekilde son bulmaz fakat Ahmet Midhat Efendi, Osman Cemal Kaygılı'dan farklı olarak roman sonunda Ziba'yı topluma kazandırır, hayatını kaybeden Şems Hikmet Bey'in yerine koyar, böylece devamlılığı sağlar.

Ahmet Midhat'ın romanı birden fazla fikrin tartışıldığı bir mecra olma hususiyeti gösterirken ve fikir yönü ağırlıklı bir romanken Kaygılı'nın romanı İstanbul'un gündelik Çingene yaşamını, geleneklerini anlatması ile ön plana çıkararak fikri yönünü daha geride bırakır.

Sonuç olarak her iki roman da edebiyatımızda çok fazla temas edilmeyen Çingeneleeri konu olarak alması, onlara dair yöneltilen eleştirileri ve toplum tarafından geliştirilen bakışı tafsilatlı olarak vermesi, dönemin gündelik yaşamına dair malumatları içermesi bakımından çok mühimdir. Romanlar teknik açıdan bazı kusurları ihtiva etse de edebî kıymetinden ziyade sosyolojik olarak bir değer taşır ve yazarlarının muhtelif meseleler hakkındaki fikirlerini ihtiva etmesi noktasından da edebiyat tarihi içerisinde önemli bir yer teşkil eder.

KAYNAKÇA

Ahmet Midhat Efendi, (2012). *Çingene*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ahmet Midhat Efendi, (2006). *Felâtn Bey İle Râkım Efendi*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

ÇORUK, Ali Şükrü, (2010). *İstanbul'un Yüz Romanı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.

HAŞİM, Ahmet, (7 Mayıs 1928). “Çingene”, *Bütün Eserleri 2 Bize Göre İkdâm'daki Diğer Yazıları*, Ed: İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004, s. 24- 25.

KAYGILI, Osman Cemal, (1972). *Çingeneleer*, Ankara: Bilgi Basımevi.

KEFELİ, Emel, (2012). *Batı Edebiyatında Akımlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.